

Kontexty současné finanční a hospodářské krize a vývoje na trhu práce v České republice

Slavoj CZESANÝ*

Context of Current Financial and Economic Crisis and Labour Market Developments in the Czech Republic

Abstract

One of the major consequences of the current financial and economic crisis is instability of the labour market. This article focuses on a number of thematic sub-topics defined by the following themes: What trends and policies affecting performance of the labour market prevail over the economic cycle started in 2000. The starting point for reflection on the creation of a suitable economic environment for development of the labour market in the future is identification of weaknesses in the labour market in the Czech Republic. Under discussion is which countries and under what conditions show resistance to high levels of unemployment and vice versa, which countries and under what conditions show considerable vulnerability of labour market developments. Closing question is what setting of the economic policy is suitable for the development of the labour market in the future.

Keywords: *business cycle, labour market, unemployment, employment, fiscal policy, employment policy, wages, financial stability, economic growth, international comparison*

JEL Classification: E32, J01, J08, J48

Úvod

K významným důsledkům současné finanční a hospodářské krize patří prohloubená nestabilita vývoje na trhu práce, na kterém se prosazuje zvýšená nezaměstnanost a nižší zaměstnanost. Trh práce je přitom ovlivňován širším

* Slavoj CZESANÝ, Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, Katedra hospodářské a sociální politiky, Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika; e-mail: czesany.slavoj@volny.cz

spektrům vývoje cyklických a strukturálních faktorů. K těm významnějším patří to, v jaké fázi hospodářského cyklu se domácí či evropská ekonomika nachází, jaká je míra souladu struktury nabídky a poptávky po pracovní síle, jaká je cena práce a zda je dostatečná prostorová a profesní mobilita pracovních sil. K neméně významným jevům, které ovlivňují míru nezaměstnanosti, patří fakta o tom, jak se vyvíjí relace mezd a produktivity práce, zda nenabývá na významu faktor preference volného času a jak je ekonomické prostředí rámováno kontexty nastavení politiky zaměstnanosti, fiskální a měnové.

Míra cykličnosti hospodářského vývoje má zpravidla odezvu v mírách výkyvů zaměstnanosti a nezaměstnanosti. Citlivost tohoto vztahu je závislá na výchozí základně míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti, na hloubce a délce výkyvu hospodářského cyklu a též na míře pružnosti trhu práce, respektive na strukturálních faktorech. Ty hrají zpravidla rozhodující roli jak v tranzitivních, tak i ve vyspělých ekonomikách.

Cílem článku je analýza výkonnosti trhu práce ČR v předkrizové a krizové fázi hospodářského cyklu v letech 2000 – 2012. Metodickým základem rozboru je posouzení silných a slabých stránek, komponent výkonnosti trhu práce. Za hlavní kritéria pro identifikaci slabých a silných stránek trhu práce byla vybrána míra odklonu pozice ČR od průměrných hodnot zemí OECD dosažených u hlavních komponent výkonnosti trhu práce a u nástrojů politiky zaměstnanosti.

1. Pozice České republiky v mezinárodním porovnání výkonnosti trhu práce a jeho komponent v současné finanční a hospodářské krizi

Indikátorovou základnu pro vyjádření pozice ČR v mezinárodním porovnání výkonnosti trhu práce tvoří tyto indikátory: míra nezaměstnanosti, dlouhodobá míra nezaměstnanosti, míra zaměstnanosti, zkrácené pracovní úvazky, dočasné pracovní kontrakty, průměrné mzdy, počet odpracovaných hodin, růst mezd a růst HDP.

K hlavním rysům makroekonomického vývoje vyspělých zemí světa a Evropy probíhajícího v předkrizové fázi hospodářského cyklu v letech 2000 – 2008 patřila převažující malá obezřetnost měnové a fiskální politiky, v rámci které se v předkrizovém období sice zmenšila variabilita ekonomického růstu, ale současně se zvýšila finanční zranitelnost vyspělých zemí. Za důležité jevy prosazující se v tomto období patřilo prohloubené procyklické působení bankovního sektoru i fiskální politiky (OECD, 2010). Přitom šoky generované finančním sektorem se rychle šířily do reálné ekonomiky a tím i do vývoje komponent trhu práce.

1.1. Míra nezaměstnanosti

Analytické poznatky evidované v současné finanční a hospodářské krizi naznačily změny ve vývoji cyklu nezaměstnanosti v řadě ekonomik. Patří mezi ně i americká ekonomika, představující stále vůdčí sílu ve světové ekonomice, v které slabost poptávky na pracovním trhu ukazuje, že její návrat do blízkosti přirozené míry nezaměstnanosti bude trvat delší dobu. Bylo tomu tak i v předchozích recesích na počátku 80. a 90. let minulého století, kdy návrat míry nezaměstnanosti do předrecesní úrovně trval o jednu třetinu déle v porovnání s předchozím cyklem ve vývoji nezaměstnanosti. V recesi po roce 2000 se toto období ještě prodloužilo o dvojnásobek. V recesi v letech 2007 – 2009 rostla nezaměstnanost 2,5 roku, než docílila svého vrcholu ve 2. čtvrtletí 2009, kdy dosáhla 10 % z celkových pracovních zdrojů. Na konci roku 2011 bylo bez práce přes 13 mil. Američanů ve srovnání s 6,8 mil. v roce 2007 (Krugman, 2012). Předpokládá se, že nezaměstnanost by se mohla navrátit k předkrizové výši v lepším případě v letech 2014 či 2015.

Tak jako u vývoje hrubého domácího produktu, indikátory trhu práce v průběhu krize dosáhly v evropských zemích dvou vrcholů a dvou sestupných fází hospodářského cyklu, zakončených dosažením jeho dna, a to v roce 2009 a dále v letech 2012 či 2013. Evropská unie byla v tomto období jediným světovým regionem, v kterém míra nezaměstnanosti neklesala a dostala se opět do dvouciferných čísel, což byla nejvyšší míra po založení EU, přičemž v řadě zemí dosáhla zhruba dvojnásobku či vyšších násobků předkrizového období. Rovněž charakter divergence v EU dosáhl rekordní úrovně. Nejvyšší nezaměstnanost byla v roce 2012 ve Španělsku ve výši 25 % a nejnižší v Rakousku, kde dosáhla 4,3 %. Přitom dalších 6 zemí Řecko, Portugalsko, Irsko, Itálie, Slovensko a Maďarsko docílilo míry nezaměstnanosti na úrovni dvouciferných čísel (viz tab. 1).

Slabost trhu práce byla důsledkem nízké výkonnosti ekonomik, reagujících citlivě jak na zhoršení ekonomické aktivity ve světě, tak i na prohloubení dluhové krize a slabost domácí poptávky. Specifickým problémem jižních států Evropy byla jejich dlouhodobě se prosazující nízká konkurenceschopnost zrcadlená převísem dovozu nad vývozem, jež byla evidována již v předkrizovém období a signalizovala tak výrazný negativní vliv silného eura na vývozní schopnost a tím i ekonomický růst těchto zemí. Menší počet států, ke kterým patřilo Řecko a Portugalsko, vykazoval již v předkrizové fázi cyklu vnější makroekonomickou nerovnováhu, jejíž pozdější nákladový dopad na reálnou ekonomiku zatížil v nemalé míře i trh práce.

Výrazné změny ve vývoji cyklu u indikátorů trhu práce se projeví i v ČR. V expanzním předkrizovém období 2000 – 2007 dosáhla míra nezaměstnanosti v ČR na vrcholu cyklu rekordně nízké úrovně 4,5 % a výrazně vybočila ze svého

dlohodobého trendu. Pozice ČR v rámci mezinárodního srovnání byla vysoce nadprůměrná. Vyvrcholení růstové fáze cyklu bylo u řady profesí doprovázeno neuspokojenou poptávkou po pracovních silách a zaměstnavatelé museli často zrychlit tempo růstu mezd nad tempo růstu produktivity práce, aby nedocházelo k přesunům zdrojů pracovních sil ke konkurenčním podnikům.

Růst nezaměstnanosti v ČR v průběhu krize po roce 2009 nebyl v porovnání s průměrem EU tak vysoký, pohyboval se v roce 2012 v blízkosti 7 %, zatímco v eurozóně v témže roce bylo dosaženo dvojciferné číslo a dno cyklu nebylo ještě podle konjunkturálních a předstihových ukazatelů dosaženo. Je však třeba upozornit na to, že vedle ukazatele výběrového šetření pracovních sil, vykazovaného ČSÚ (VŠPS), je evidován i ukazatel registrované míry nezaměstnanosti, podle kterého ČR vykázala v roce 2012 vyšší míru nezaměstnanost, a to v blízkosti 9 %.

T a b u l k a 1

Míra nezaměstnanosti ve vybraných zemích a seskupeních

	2003	2008	2012
<i>Země s nízkou mírou nezaměstnanosti (pod 6 %)</i>			
Rakousko	4.3	3.8	4.3
Nizozemsko	4.0	3.0	5.2
Německo	9.1	7.2	5.3
Lucembursko	3.3	3.7	6.1
<i>Země se střední mírou nezaměstnanosti (7 – 8 %)</i>			
Česká republika	7.8	4.4	7.0
Dánsko	5.4	3.5	7.5
Spojené království	5.0	5.7	7.9
Švédsko	6.6	6.2	8.0
Finsko	9.0	6.4	7.7
Slovensko	7.9	8.1	7.8
Belgie	8.2	7.1	7.6
<i>Země s vysokou mírou nezaměstnanosti (nad 10 %)</i>			
Španělsko	11.0	11.3	25.0
Irsko	4.7	6.0	14.7
Řecko	9.7	7.7	24.2
Itálie	8.4	6.8	10.6
Portugalsko	6.3	7.6	15.6
Slovensko	17.6	9.5	14.0
Maďarsko	10.9	11.1	10.7
Euro celkem	8.7	7.4	11.2
OECD	7.0	6.0	8.0

Pramen: OECD (2013a), upravené uspořádání.

Specifickou otázkou je, jak hodnotit neklesající míru nezaměstnanosti. Evropská ekonomika trpí tzv. hysterezí trhů práce. Jde o situaci, kdy aktuální míra nezaměstnanosti ovlivňuje přirozenou míru nezaměstnanosti v budoucnu. „Růst nezaměstnanosti v Evropě reflektuje nárůst její délky trvání spíše než nárůst

toků“ (Blanchard, 2006). Nejen z vývoje poslední dekády je též patrné, že růst nezaměstnanosti je doprovázen převážně stabilní mírou inflace. Tato situace signalizuje, že inflace v posledních dekadách již nebyla zdrojem přehřátí ekonomiky, její úlohu však nahradily nestability finančního sektoru.

Teoretická vysvětlení hystereze nezaměstnanosti se nejčastěji orientují na roli vztahů insiderů a outsiderů a na roli dlouhodobě nezaměstnaných. Nerovné postavení *insiderů* (zjednodušeně těch, kteří mají práci) a *outsiderů* (nezaměstnaných) pramení z nákladů na fluktuaci práce, tj. nákladů na najímání, zaškolení a odstupné při propouštění. Přitom stávající *insideri* disponují potřebnými znalostmi, kvalifikací, získali dostatečný přehled o chodu firmy. Vzhledem k nákladům na fluktuaci pracovní síly se, ani při akceptování nižší mzdy, než mají stávající *insideri*, *outsideri* nestanou zaměstnanými. Řešením pro *outsidery* by bylo akceptovat a vyjednat si tak nízkou mzdu, která by vykompenzovala všechny přímé a nepřímé náklady spojené s jejich zaměstnáním. Takové jednání má ale řadu omezení.

Ukázalo se rovněž, že v předkrizové fázi hospodářského cyklu v ČR i přes určitý vzestup míry zaměstnanosti bylo evidováno zhruba 200 tis. obyvatel, kteří nebyli vykázováni ani jako nezaměstnaní, ani jako zaměstnaní. Vývoj byl příkladem dobrovolné nezaměstnanosti. Její možné vysvětlení spočívá v tom, že nemalé části obyvatelstva chyběla motivace pracovat v podmínkách relativně nízkých mezd, včetně mzdy minimální i vysokého úhrnného zdanění práce, které při započtení sociálního pojištění převyšovalo 50 % z celkově vykázaných mezd.

1.2. Dlouhodobá nezaměstnanost

Problémem vysoké míry nezaměstnanosti v EU zůstává její struktura. Zatímco v USA dlouhodobá nezaměstnanost nepředstavuje tak závažný problém, v Evropě je její podíl výrazně vyšší. Průměrná míra dlouhodobé nezaměstnanosti v poměru k celkové nezaměstnanosti činila v roce 2012 v zemích OECD 34 %, nejvyšší byla v Řecku, Irsku a na Slovensku, kde se pohybovala v rozmezí 59 – 64 %. Na druhé straně nejnižší míra dlouhodobé nezaměstnanosti byla ve Švédsku, Finsku a Rakousku, a to v rozmezí 17 – 25 % (viz tab. 2).

V České republice byl vývoj dlouhodobé nezaměstnanosti slabým místem trhu práce i v předkrizovém období, kdy se pohyboval v blízkosti 50 % z celkové nezaměstnanosti, přičemž jeho příčinou byl strukturální nesoulad nabídky a poptávky na trhu práce. Vytvářely se tak podmínky pro nežádoucí společenské dopady v podobě růstu počtu bezdomovců, počtu krádeží, nárůstu narkomanie či jiných projevů sociální exkluze ze společnosti. Tak jako při recesích v minulosti, vývoj cyklu zaměstnanosti a nezaměstnanosti se nevyvíjel v časovém souladu s vývojem hrubého domácího produktu. Šlo o obvyklé zpoždění několika čtvrtletí,

kdy zaměstnavatelé měli nejistoty o povaze hloubky a délky recese a čekali, až bude trend ve vývoji ekonomiky čitelnější a předvídatelnější.

T a b u l k a 2

Míra nezaměstnanosti mladých a dlouhodobá nezaměstnanost

	Míra nezaměstnaných mladých (15 – 25 let)			Dlouhodobá nezaměstnanost (12 měsíců a více) % z celkové nezaměstnanosti		
	2000	2011	2012	2000	2011	2012
Rakousko	5.1	8.3	8.7	25.8	25.9	24.8
Belgie	15.2	18.7	19.8	56.3	48.3	44.7
Kanada	12.7	14.2	14.3	11.3	13.5	12.5
Česká republika	17.0	18.0	19.5	48.8	41.6	43.4
Dánsko	6.7	14.2	14.1	20.0	24.4	28.0
Finsko	20.3	18.9	17.8	29.0	22.6	21.7
Francie	20.6	22.0	23.8	39.6	41.4	40.3
Německo	8.4	8.5	8.1	51.5	48.0	45.5
Řecko	29.5	44.4	55.3	56.4	49.6	59.3
Maďarsko	12.7	26.1	28.1	48.9	49.1	46.3
Irsko	7.9	29.9	33.0	..	59.3	61.7
Itálie	29.7	29.1	35.3	61.3	51.9	53.0
Japonsko	9.2	8.0	7.9	25.5	39.4	38.5
Korea	10.8	9.6	9.0	2.3	0.4	0.3
Lucembursko	6.4	16.8	18.8	22.4	28.8	30.3
Nizozemí	6.1	7.7	9.5	..	33.6	33.7
Norsko	10.2	8.6	..	5.4	11.6	8.7
Polsko	35.2	25.8	26.5	37.9	31.6	34.8
Portugalsko	8.6	30.1	37.7	42.9	48.2	48.7
Slovensko	37.0	33.2	34.0	54.6	63.9	63.7
Slovinsko	..	15.7	20.6	..	44.2	47.9
Španělsko	25.3	46.4	53.2	42.4	41.6	44.5
Švédsko	11.7	22.8	23.7	26.4	18.2	17.5
Švýcarsko	4.9	7.7	8.4	29.0	38.8	35.3
Spojené království	11.7	20.0	21.0	28.0	33.4	34.8
USA	9.3	17.3	16.2	6.0	31.3	29.3
OECD	12.1	16.2	16.3	30.8	33.7	34.3

Poznámka: V tabulce nejsou uvedeny všechny země OECD, zahrnutí většího počtu zemí zabránila nadměrná velikost tabulek.

Pramen: OECD (2013b).

Poměrně vysoká míra dlouhodobé nezaměstnanosti evidovaná v ČR v roce 2012 činila 43 % z celkové nezaměstnanosti a byla tak o více než čtvrtinu vyšší v porovnání s průměrem OECD. Výzvu ke zlepšení situace lze považovat za velmi naléhavou. Zkušenosti z jiných zemí ukazují, že opětovné začlenění dlouhodobě nezaměstnaných do pracovního procesu vyžaduje systémový přístup opřený o propojení veřejných politik a činností hospodářských subjektů. Patří k nim především změny uvnitř politiky zaměstnanosti ve prospěch její aktivní složky, která omezuje jak růst nezaměstnanosti, a tudíž i riziko propadu do dlouhodobé

nezaměstnanosti, a tak svými specifickými opatřeními pomáhá udržovat a zvyšovat pracovní dovednosti dlouhodobě nezaměstnaných osob a vyhledávat pro ně uplatnění. Důležitý je též soulad politiky trhu práce s nastavením politiky migrační a dále pak propojení rekvalifikačních a vzdělávacích aktivit po linii firma, odborné školství, celoživotní vzdělávání. V neposlední řadě je potřebné zkvalitňovat poradenství a šířit informace o charakteru poptávky na trhu práce, které mapují mezeru mezi nabídkou a poptávkou a mohou přispívat k potřebným korekcím činnosti vzdělávacích institucí (NVF, 2010).

Posílení uvedených politik by rovněž usnadnilo restrukturalizační procesy v ekonomice, ke kterým patří probíhající odliv pracovních sil z průmyslu a očekávaný nárůst zaměstnanosti ve službách, jejichž kapacita je dle mezinárodních porovnání poddimenzována a v nichž je tvorba pracovních míst méně citlivá na krizové situace v ekonomice.

1.3. Porovnání míry zaměstnanosti

Mezinárodní porovnání míry zaměstnanosti ukázalo, že jen menšímu počtu zemí, ke kterým patří Německo, Rakousko, Dánsko, Švédsko, se daří udržovat míru zaměstnanosti v relaci nad 70 % v poměru k celkovému počtu praceschopného obyvatelstva. V Dánsku a ve Švédsku je úspěšnost výkonnosti trhu práce ovlivněna především dlouhodobě uplatňovanou stabilizační makroekonomickou politikou, která usiluje o ekonomický růst v blízkosti svého potenciálního produktu, nízkou inflaci, míru nezaměstnanosti v blízkosti své přirozené míry, přijatelnou zadluženost vlády a vyváženost míry investic a míry národních úspor. Takto utvářená relativní stabilita makroekonomického prostředí v nemalé míře napomáhá úspěchům nordických zemí i ve výkonnosti trhu práce.

Pozice ČR v mezinárodním srovnání míry zaměstnanosti se pohybuje zhruba na stejné úrovni, jako je průměr zemí OECD pohybující se v blízkosti 65 %. Tento pozitivní výsledek byl docílen i přesto, že v letech 2000 – 2012 byl dosažen největší úbytek pracovních sil v ČR. Nastal v průmyslu, kde se jeho podíl snížil z 35 % na 31 % z celkového počtu zaměstnaných osob. Přesto podíl zaměstnanosti v průmyslu zůstává v ČR největší v Evropě. Za hlavní příčinou útlumových procesů lze považovat nárůst konkurence v asijských zemích.

Za inspirativní lze považovat přístup Německa ke krizové situaci na trhu práce. V průběhu krize zaměstnavatelé včetně vládních autorit využili většího počtu způsobů, jak reagovat na sníženou poptávku po pracovních silách v podmínkách poklesu ekonomického výkonu ekonomiky. K využitým opatřením patřily zkrácené pracovní úvazky, snížení mezd, rekvalifikace, intervence státu, ale pouze v době, kdy byla v daném čtvrtletí evidována recese, snížení sociálního pojistného či kombinace uvedených postupů.

T a b u l k a 3

Vývoj míry zaměstnanosti ve vybraných zemích OECD
 (v % k celkovému počtu práceschopného obyvatelstva)

	2000	2011	2012
<i>Vysoká míra zaměstnanosti (nad 70 %)</i>			
Dánsko	76.4	73.1	72.6
Rakousko	68.3	72.1	72.5
Německo	65.6	72.6	72.8
Nizozemsko	72.1	74.9	75.1
Švédsko	74.3	73.6	75.1
<i>Střední míra zaměstnanosti (65 – 70 %)</i>			
Česká republika	65.2	65.7	66.5
Lucembursko	62.7	64.6	65.8
Slovinsko	65.7	64.4	64.1
Finsko	67.5	69.2	69.5
USA	74.1	66.6	67.1
<i>Nízká míra zaměstnanosti (50 – 65 %)</i>			
Slovensko	56.8	59.5	59.7
Francie	61.7	63.9	53.9
Řecko	55.9	55.6	51.3
Maďarsko	56.0	55.8	57.2
Irsko	65.1	59.2	58.8
Španělsko	57.4	58.5	56.2
Polsko	55.0	59.3	59.7
OECD	65.4	64.8	65.1

Pramen: OECD (2013b).

1.4. Zkrácené pracovní úvazky

K velmi slabé stránce trhu práce patří nízký podíl počtu zkrácených pracovních úvazků, který v ČR v roce 2012 činil 4,3 %, což je zhruba 4-krát nižší podíl v porovnání s průměrem v OECD. K příčinám patří nízká úroveň mezd a malá ochota zaměstnavatelů poskytovat tento typ pracovního kontraktu, motivovaná vysokou úhrnnou cenou práce zahrnující pojišťovací složky. Argumentů pro zvýšení počtu zkrácených pracovních úvazků je více. Patří k nim nejen narůstající preference volného času, potřeba uspokojit narůstající poptávku žen po této formě pracovního uplatnění, ale také větší hodinová produktivita práce, jež je v mezinárodních srovnáních prokazována statisticky. Statistická evidence prokázala, že efektivně působícím faktorem kratších pracovních úvazků je skutečnost, že má pozitivní vliv na výkonnost.

Svědčí o tom indikace produktivity práce na pracovníka, kde pozice ČR je na úrovni dvou třetin průměru EU, ale v produktivitě práce měřené počtem hodin je pozice ČR v mezinárodním porovnání pouze na úrovni poloviční. Velmi dobrým příkladem využití tohoto přístupu je Holandsko, které i v době recese mělo míru nezaměstnanosti mezi 4 – 5 %, přičemž podíl zkrácených pracovních úvazků převýšil 40 %. Zkrácené úvazky patří nesporně k nejdůležitějším elementům

pružnosti trhu práce, který je uplatňován ve stále větším počtu evropských zemí. Jedním z východisek pro jeho větší uplatnění se jeví možnost snížení daní u tohoto typu kontraktu.

1.5. Odpracované hodiny a průměrná mzda

Dalším indikátorem, který prokazuje slabost v rámci mezinárodního srovnání, je celkový počet odpracovaných hodin v přepočtu na pracovníka, který je evidován v roce 2012 ve výši 1 800 hodin a je nejvyšší v Evropě. Silným argumentem pro snížení délky pracovní doby je orientace na substituci živé práce prací zhmotnělou, jež vede nejen k vyšší produktivitě práce a tím k vyšší konkurenceschopnosti, ale i k růstu volného času, jež zvyšuje životní úroveň.

Za nejvíce alarmující lze považovat nízkou průměrnou mzdu, která v roce 2012 činila 20 487 USD/pracovníka, zatímco průměrná mzda v OECD byla vyčíslena na 43 523 USD/pracovníka, což znamená, že byla o více než 100 % vyšší. Za hlavní cestu k vyšší mzdové hladině lze považovat postupnou orientaci struktury ekonomiky na ty její složky, jež se vyznačují vyšší přidanou hodnotou, jejíž dosažitelnost spočívá především v růstu kvality vzdělání a ve zlepšené výkonnosti aplikovaného výzkumu. To by posílilo nejen konkurenceschopnost, ale i atraktivitu země pro příliv přímých zahraničních investic do kvalifikačně náročnějších oborů.

1.6. Meziroční růst HDP, zaměstnanosti a mezd

Pro zřehlednění souhrnné pozice ČR v oblasti trhu práce vůči průměru zemí OECD bylo vybráno 13 indikátorů.

T a b u l k a 4

Výkonnost trhu práce v ČR v porovnání s průměrem zemí OECD

	Jednotka	Česká republika			OECD
		2000	2011	2012	2012
Míra nezaměstnanosti	% zdrojů pracovních sil	8.8	6.8	7.0	8.2
Míra nezaměstnanosti mladých	% z populace 15 – 24 let	17.0	18.0	19.5	16.3
Dlouhodobá nezam. (přes rok)	% celkové nezaměstnanosti	48.8	41.6	43.4	34.3
Míra zaměstnanosti	% z práce schopného obyv.	65.2	65.7	66.5	65.1
Míra zaměstnanosti žen	% z populace žen (15 – 64)	56.9	57.2	58.2	57.2
Míra nezaměstnanosti starších osob	% z populace 55 – 64 let	36.3	47.6	49.4	55.6
Dočasná zaměstnanost	% k celkové zaměstnanosti	9.3	8.5	8.8	11.8
Zkrácená zaměstnanost	% z celkové zaměstnanosti	3.2	3.9	4.3	16.9
Průměrná roční pracovní doba	počet hodin na pracovníka	1 904	1 830	1 800	1 765
Průměrná roční mzda	USD v paritě kupní síly 2012	13 999	20 518	20 487	43 523
Růst reálného HDP	meziroční změna v %	4.6	1.8	-1.2	1.4
Růst zaměstnanosti	meziroční změna v %	-0.7	0.4	-0.3	1.0
Růst mezd	meziroční změna v %	3.8	1.9	-0.2	-0.1

Pramen: OECD (2013b).

Uvedené indikátory, které doplňují charakteristiky makroekonomického prostředí, ve kterém se výkonnost trhu práce pohybuje, signalizují rovněž podprůměrné pozice ČR v mezinárodním porovnání příslušných ukazatelů. Z tabulky 4 vyplývá, že v sadě 13 posuzovaných indikátorů výkonnosti trhu převažují ty, které signalizují středně až výrazně podprůměrnou pozici ČR a indikují slabá místa na českém trhu práce. Prokázalo se tak, že recesní síly ekonomiky byly generovány jak nepříznivými vnějšími, tak i vnitřními podmínkami v podobě vzájemně propojených poklesů HDP, mezd i zaměstnanosti do záporných hodnot.

2. Uplatnění politik na trhu práce

K mezinárodnímu porovnání pozic zemí týkající se nástrojů a opatření politiky zaměstnanosti jsou využity následující indikátory: výdaje na aktivní a pasivní politiku zaměstnanosti, minimální mzda, ochrana zaměstnanosti, zdanění práce, benefity v nezaměstnanosti.

2.1. Výdaje na aktivní a pasivní politiku zaměstnanosti

Výše a poměr výdajů na aktivní a pasivní politiku zaměstnanosti posuzovanou v relaci k HDP se zpravidla mění v závislosti na tom, zda jde o růstovou či sestupnou fázi hospodářského cyklu a v nemalé míře bývá rovněž ovlivněna délkou a hloubkou krizové situace. V hospodářském cyklu probíhajícím po roce 2000 se relace podílů aktivní a pasivní politiky zaměstnanosti příliš neměnily v relaci k HDP, protože stagnoval či klesal i výkon ekonomiky. V absolutním vyjádření se v růstové fázi prosadil předstih aktivní politiky před pasivní, který byl v řadě zemí v krizové situaci vystřídán předstihem pasivní složky politiky zaměstnanosti před její složkou aktivní.

Z tabulky 5 vyplývá značná heterogenost ve vývoji výdajů veřejných rozpočtů na aktivní a pasivní politiku zaměstnanosti. Nejvyšší výdaje na pasivní politiku zaměstnanosti v relaci k HDP v roce 2011 byly ve Španělsku ve výši 2,8 % HDP, přitom průměr v zemích OECD činil 0,9 % HDP. Významný podíl na tomto výsledku měly zejména vysoké počty nezaměstnaných mladých osob (46 %). Při aktivní politice zaměstnanosti mělo nejvyšší rozpočtové výdaje Dánsko, a to ve výši 2,3 % HDP, přičemž průměr OECD činil 0,6 %. Z uvedené evidence vyplývá, že uplatňovaný cílený přístup k pozitivnímu ovlivnění dlouhodobé nezaměstnanosti je prozatím poměrně drahý. Česká republika se v mezinárodním porovnání objemu výdajů na politiku zaměstnanosti zařadila v roce 2011 k zemím s nejnižšími hodnotami výdajů na její aktivní i pasivní složku. Ta dosáhla u obou typů výdajů pouze 0,3 % HDP. Vysvětlení vývoje v případě pasivní politiky lze hledat ve zpřísnění podmínek pro poskytnutí podpory

v nezaměstnanosti, a to jak z hlediska výše podpory, tak i délky poskytování benefitu. Nízké výdaje na aktivní politiku zaměstnanosti jsou zřejmě důsledkem nejednoznačně vymezených konceptů rekvalifikačních procesů.

V první dekádě současného století, zejména v jejich posledních letech, se v reakci na finanční a hospodářskou krizi a s ní spjatým růstem nezaměstnanosti prosadila v řadě zemí OECD výjimečně silná vlna reformních aktivit vztažených k trhu práce. Jedním z hlavních záměrů politiky zaměstnanosti se stala orientace na podporu snižování nezaměstnanosti v krátkém horizontu, kombinovaná s příspěvkem ke snižování míry nezaměstnanosti ve střednědobé perspektivě.

T a b u l k a 5

Veřejné výdaje na aktivní a pasivní politiku trhu práce

	Aktivní politika % HDP			Pasivní politika % HDP		
	2000	2010	2011	2001	2010	2011
Rakousko	0.5	0.8	0.8	1.2	1.4	1.3
Belgie	1.1	1.5	1.6	2.1	2.3	2.1
Kanada	0.4	0.3	0.3	0.8	0.8	0.7
Česká republika	0.2	0.3	0.3	0.2	0.4	0.3
Dánsko	1.9	2.1	2.3	2.3	1.8	1.7
Finsko	0.9	1.1	1.0	2.0	1.8	1.5
Francie	1.2	1.1	0.9	1.4	1.5	1.4
Německo	1.2	0.9	0.8	1.9	1.3	1.0
Řecko	0.4	0.7	..
Maďarsko	0.4	0.6	0.4	0.4	0.7	0.7
Irsko	0.8	1.0	..	0.7	3.0	..
Itálie	..	0.4	0.4	0.6	1.5	1.4
Japonsko	0.3	0.3	0.3	0.5	0.4	0.4
Korea	0.4	0.4	0.3	0.1	0.3	0.3
Lucembursko	..	0.6	0.6	0.5	0.8	0.6
Nizozemsko	1.5	1.2	1.1	1.7	1.8	1.6
Norsko	0.6	0.4	0.5	0.4
Polsko	0.3	0.7	0.4	1.0	0.3	0.3
Portugalsko	0.6	0.7	0.6	0.9	1.4	1.3
Slovensko	0.3	0.3	0.3	0.5	0.6	0.5
Slovinsko	..	0.5	0.4	..	0.7	0.9
Španělsko	0.8	0.9	0.9	1.4	3.2	2.8
Švédsko	1.7	1.1	1.1	1.1	0.8	0.6
Švýcarsko	0.6	0.6	0.6	0.5	0.8	0.5
Spojené království	0.2	0.3	0.3	..
USA	0.2	0.1	0.1	0.5	0.8	0.6
OECD	0.7	0.7	0.6	0.9	1.0	0.9

Pramen: OECD (2013b).

K dílčím politikám orientovaným na snižování nezaměstnanosti lze zařadit: a) snížení výše státních příspěvků uplatňovaných u nezaměstnaných; b) snížení délky doby výplaty příspěvku na nezaměstnanost; c) zvýšení veřejných výdajů na aktivní politiku zaměstnanosti, zejména v oblasti tvorby pracovních míst,

rekvalifikací, poradenství a dalších podpůrných služeb; d) snížení daňového klínu, a to v interakci s minimální mzdou a se mzdovými vyjednáváním; e) uvolnění legislativní ochrany zaměstnanosti; f) růst uplatňování krátkodobých pracovních schémat.

Realizace uvedených politik se v řadě zemí OECD neobešla bez problémů. Politika podporující příjmovou stránku nezaměstnaných vyžadovala citlivé nastavení, aby byly pokud možno minimalizovány nechtěné vedlejší efekty v podobě navýšení počtu nezaměstnaných. Současný kontext makroekonomického vývoje vybízel k víceúčelové povaze podpor trhu práce. Podpora zahrnovala zpravidla individuální sociální ochranu, obsahovala podporu kontinuity účasti na trhu práce těm, co ztratili zaměstnání, a pokrývala náklady služeb na získání pracovního místa. Tato preference snižování nezaměstnanosti však měla i rizika negativního vlivu na výši mezd, která mohla učinit mzdu méně citlivou na nezaměstnanost.

2.2. Minimální mzda

Ve vývoji minimální mzdy patří Česká republika k zemím s velmi nízkou úrovní tohoto indikátoru poměřovanému v relaci k mediánu. Zatímco v České republice činil v roce 2011 tento ukazatel 0,35; průměr OECD byl 0,48. V souvislosti s tím, že sociální transfery zabezpečující životní minimum pro neaktivní obyvatelstvo se příliš neliší od minimální mzdy ve výši 8 000 Kč, jeví se minimální mzda jako nedostatečně motivující částka a její relace k mediánové mzdě by se měla začít přibližovat k průměru zemí OECD. Nejvyšší poměr byl docílen ve Francii 0,60; Slovinsku 0,58 a Portugalsku 0,57. Takto vysoké relace se však již jeví jako nadměrné a mohou bránit lepší konkurenceschopnosti těchto zemí. Některé země, jako Německo, Rakousko, Finsko, Dánsko, Švédsko a Švýcarsko, minimální mzdu nepoužívají, a přesto problémy s nezaměstnaností nemají, čili mohou být i určitou inspirací k následování pro některé další země včetně České republiky.

2.3. Daně ze mzdy a podpora v nezaměstnanosti

Opatření přijatá v řadě zemí v reakci na krizi zvedla úroveň, trvání a krytí podpor z veřejných rozpočtů. Vyšší příspěvky pro nezaměstnané mohly prodloužit délku nezaměstnanosti, přičemž přijatá opatření měla buď dočasný, anebo permanentní charakter. Přitom účelem bylo jak zvýšení sociální ochrany, tak i pomoc při podpoře agregátní poptávky, v některých případech i k dosažení integrace jistých skupin obyvatelstva na trhu práce. Situace vysoké úrovně nezaměstnanosti vyskytující se v kombinaci se slabým oživením ekonomiky si

v některých zemích vyžádala prodloužené období ochrany zaměstnanosti, jejímž účelem bylo minimalizovat riziko propouštění pracovních sil spjaté s nárůstem závislosti na jiných formách podpor. Akcent byl stále častěji položen na možnost opětovného návratu nezaměstnaných osob do pracovního procesu, a to za pomoci určitého motivačního mechanismu. Ke skupině zemí s nejnižším zdaněním práce patří Korea (20,6 %), Švýcarsko (21,6 %), Irsko (25,7 %). Různé druhy aktivní politiky na trhu práce měly za úkol snížit dlouhodobou nezaměstnanost zlepšením efektivnosti, zvýšením mzdové citlivosti na nezaměstnanost, anebo přímou stimulací tvorby pracovních míst. Přitom rozdíly v programech výdajů aktivní politiky na trhu práce se lišily podle probíhající fáze hospodářského cyklu.

T a b u l k a 6

Daně ze mzdy a podpora v nezaměstnanosti

	Daně ze mzdy pro bezdětnou osobu						Podpora v nezaměstnanosti		
	100 % průměrné mzdy k nákladům práce v %			67 % průměrné mzdy k nákladům práce v %			% předchozích výdělků		
	2001	2010	2011	2001	2010	2011	2001	2009	2011
Rakousko	46.9	48.2	48.5	42.9	43.4	43.8	28.8	28.1	27.5
Belgie	56.7	55.9	56.1	50.7	50.3	50.5	34.9	38.4	37.2
Kanada	32.0	30.5	30.7	27.2	25.8	26.0	15.3	15.2	15.0
Česká republika	42.6	42.1	42.6	41.3	38.9	39.6	5.9	6.3	6.2
Dánsko	43.3	38.3	38.4	40.1	36.7	36.8	54.4	53.3	32.1
Estonsko	41.0	40.1	40.3	39.3	38.7	39.0
Finsko	46.4	42.3	42.3	41.4	36.7	36.6	36.0	33.8	34.8
Francie	50.3	49.8	49.9	44.3	46.7	47.1	40.1	35.6	35.5
Německo	51.9	49.2	49.8	46.6	45.0	45.6	32.7	22.4	20.7
Řecko	38.2	39.2	42.4	35.3	34.8	38.6	9.9	10.9	11.6
Maďarsko	55.8	46.6	49.5	50.9	43.8	45.2	9.8	10.1	10.1
Irsko	25.9	25.8	25.8	17.6	16.7	19.9	29.3	41.6	37.7
Itálie	46.6	47.2	47.6	43.2	44.0	44.4	6.7	11.4	11.0
Japonsko	24.9	30.2	30.8	23.5	28.9	29.5	11.6	12.3	12.1
Korea	16.5	20.1	20.5	15.1	17.3	17.8	9.7	8.9	8.7
Lucembursko	35.7	34.3	36.2	29.6	27.7	29.4	26.7	26.7	26.7
Nizozemí	37.4	38.1	38.0	39.0	33.5	33.3	50.0	33.3	33.3
Norsko	39.2	37.3	37.6	35.2	34.0	34.3	56.3	30.7	30.8
Polsko	38.0	34.2	34.3	36.8	33.2	33.3	11.1	9.9	10.2
Portugalsko	36.4	37.1	38.0	32.2	32.2	32.2	36.8	42.1	39.1
Slovensko	42.5	37.9	38.8	41.2	34.7	36.0	11.3	8.3	8.3
Slovinsko	46.2	42.5	42.6	43.5	38.6	38.6
Španělsko	38.9	39.7	40.0	35.3	36.5	36.7	33.2	32.1	31.4
Švédsko	49.1	42.8	42.8	47.8	40.6	40.7	37.9	38.4	37.5
Švýcarsko	22.4	21.6	21.9	19.5	18.7	19.0	35.0	29.2	29.2
Spojené Království	32.2	32.6	32.7	28.6	29.4	28.7	12.1	11.4	11.4
USA	30.3	30.5	29.6	28.2	27.9	27.4	8.3	20.3	22.6
OECD	36.4	35.0	35.5	33.0	31.4	31.8	26.3	24.6	23.5

Poznámka: Definice statistických konceptů jsou k dispozici v podkladovém zdroji.

Pramen: OECD (2013b).

V letech 2007 a 2009 se počet zájemců o asistenci při hledání pracovní příležitosti v řadě zemí zdvojnásobil. Patřily k nim ČR, Řecko, Irsko, Korea, Británie a USA (OECD, 2010). Důvodem bylo zejména pomalé snižování míry nezaměstnanosti, v některých zemích pak problémy s dlouhodobou nezaměstnaností. V situaci vysoké nezaměstnanosti se u mladé generace a u osob s nízkou kvalifikací stalo potřebné alokovat finanční zdroje zejména do odborných vzdělávacích kurzů. V situacích, kdy rozpočtové zdroje byly omezené, bylo žádoucí finanční zdroje cílovat pro specifické skupiny zájemců se záměrem rychlého návratu do práce. Bylo empiricky prokázáno, že vyšší daňové klíny podporují nezaměstnanost, přičemž velikost efektu této souvislosti je v jednotlivých zemích ovlivňována zejména charakterem mzdového systému. V zemích, kde mzdový systém je rigidní, přičemž příkladem může být významnější úloha odborů na průmyslové či sektorové úrovni, pak nežádoucí efekt daňového systému vzrůstá.

Inspirací pro politiku zaměstnanosti v ČR mohou být výsledky politiky zaměstnanosti v Rakousku, kde míra zaměstnanosti patří k nejvyšším a míra nezaměstnanosti k nejnižším v Evropě. Na úspěchu dosažení vysoké míry zaměstnanosti se podílel především mohutný rozvoj sektoru služeb v předchozích dekadách. Významnou roli v usměrňování trhu práce hraje regulace zaměstnávání cizinců, dále systém včasného varování při změnách v probíhajících trendech a důležitou roli má i regulace dočasných pracovních poměrů (Krause a kol., 2006).

K obdobně úspěšným zemím v politice zaměstnanosti patří Švýcarsko, kde jsou efekty evidovány v podobě nízké míry nezaměstnanosti, jež je stlačena k 3 % a vysoké míry zaměstnanosti dosahující více než 80 % při současně relativně vysoké míře reálných mezd. Mezi faktory, které přispěly k dosaženým výsledkům, patří dobrá výkonnost a vysoká flexibilita trhu práce, decentralizace mzdových vyjednávání, relativně nízká regulatorní ochrana zaměstnanosti a silný akcent na aktivní politiku zaměstnanosti. V institucionálních rámcích politiky zaměstnanosti hraje důležitou roli hledání pracovní příležitosti, monitorování volných pracovních míst a aktivita zprostředkovatelských agentur operujících na trhu práce. Značná pozornost je věnována vyhodnocování efektivnosti operačních programů, jež jsou součástí aktivní politiky zaměstnanosti. Věcnou náplní programu je snížení nezaměstnanosti a zvýšení zaměstnanosti za pomoci poradenství, opírajícího se o dotazníková zjištění, intenzivní hledání příležitostí pro zaměstnanost a následnou kontrolní činnost. Výdaje těchto aktivních programů jsou spjaty s podporou zaměstnanosti, tréninkovou aktivitou, dočasnou zaměstnaností ve veřejném sektoru a občasné poskytovanou doplňkovou mzdou. Švýcarsko je spolu s Dánskem jedinou zemí OECD, kde výdaje této veřejné instituce vzrůstají automaticky v návaznosti na úroveň míry nezaměstnanosti.

Inspirace ke koncipování aktivní politiky zaměstnanosti lze hledat v dánském *flexicurity* modelu (Madsen, 2005), jehož cílení směřuje k omezení dlouhodobé

nezaměstnanosti. Tento model lze definovat jako politickou strategii, která se snaží zkombinovat a zabezpečit flexibilitu pracovního trhu na jedné straně a udržení sociální ochrany a zaměstnanosti na straně druhé. Ochrana pracovníků a flexibilita trhu mají fungovat jako vzájemně se podporující elementy.

Politika zaměstnanosti je v Dánsku velice rozvinutá. Aktivní a pasivní složky politiky zaměstnanosti se vzájemně doplňují s cílem zlepšit fungování trhu práce ve shodě se zvolenými cíly. Hlavní směřování vede k aktivizaci nezaměstnaných a neaktivních osob k zapojení se do trhu práce. Přínosné jsou zejména programy probíhající ve spolupráci s firmami, které mohou po absolvování programu účastníka zaměstnat.

Na současnou finanční a hospodářskou krizi je třeba se dívat nejen z hlediska zemí, které prokázaly určitou odolnost vůči recesním silám, ale i z pohledu hospodářské zranitelnosti. S tou se musela potýkat řada zemí, ve kterých vládní autority nedokázaly uplatnit dostatečně omezující hospodářskou politiku. Převahu slabých stránek ve svých ekonomikách mají zejména Řecko, Španělsko a Portugalsko. Zranitelnost jejich makroekonomického vývoje ukázal již vývoj v předkrizové fázi hospodářského cyklu v letech 2000 – 2008, kdy ke společným rysům patřily makroekonomické nerovnováhy, a to jak vnitřní, kdy narůstal dluh vlády, tak i vnější, kdy výdaje na běžném účtu platební bilance výrazně převyšovaly příjmy. Další slabostí byla nízká konkurenceschopnost, kdy dovozy převyšovaly vývozy. K jedné z hlavních příčin těchto slabých stránek makroekonomického vývoje patřila společná měna – která se pro země s nižší ekonomickou úrovní a s ní spjatou vyšší finanční a hospodářskou zranitelností jevila jako nadhodnocená – jež ve svých důsledcích oslabovala vývozní výkon ekonomik i zájem zahraničních investorů investovat v zemích, v kterých je finanční a hospodářská nestabilita.

Evidence vývoje trhu práce v Řecku v roce 2012 signalizovala pokračování krizové situace, kdy většina ukazatelů trhu práce vykazovala další negativní vývoj. Míra nezaměstnanosti se přiblížila 25 %, nezaměstnanost mladých dosáhla 55 %, míra zaměstnanosti 51 %, zaměstnanost žen 42 %, zaměstnanost seniorů 36 %. Přitom dále poklesl HDP o 6 %, zaměstnanost o 8 % a mzdy o 4 %, což prokazuje, že negativní dopad krize do reálné ekonomiky trvá již pátý rok. Ministr práce prohlásil, že firmy souhlasí se záměrem překonat krizi vyšší flexibilitou, v podobě snížení počtu pracovních hodin doprovázeného poklesem mezd. Reformním záměrem vlády je podpořit ekonomický růst vytvářející pracovní příležitosti při současné racionalizaci a realizaci programu úspor ve veřejných výdajích.

Nepříliš se lišící vývoj na trhu práce má Španělsko, kde míra nezaměstnanosti je vykazována také ve výši jedné čtvrtiny a vysoce nepříznivě se vyvíjejí indikátory u nezaměstnanosti, a to běžné i dlouhodobé, starších osob, mládeže, i žen. Rovněž jsou i nadále evidovány propady HDP zaměstnanosti a mezd do záporných čísel. Španělsko také vykazuje převahu slabých stránek; s konkrétní faktografií

je možné seznámit se v evidenci jednotlivých indikátorů. Obdobně seznámení s daty lze provést v případě Portugalska. Evidence tak prokazuje, že reakce vládních autorit na krizi je realizována kombinací snížené zaměstnanosti, mezd, počtu odpracovaných hodin a sníženého růstu veřejných výdajů, ale bez potřebného efektu na konsolidaci dluhu či obnovení ekonomického růstu.

Závěr

Na základě poznatků z analýzy kontextů současné finanční a hospodářské krize, uplatněné hospodářské politiky a vývoje na trhu práce jsou odvozeny vybrané principy a postupy, které směřují k omezení nadměrnosti v cyklickém vývoji ekonomiky a na trhu práce. Týkají se především otázek utváření politiky fiskální a politiky zaměstnanosti, které tvoří důležité složky makroekonomického prostředí pro vývoj na trhu práce:

- Nastavení fiskální politiky v růstové fázi hospodářského cyklu by mělo být buď neutrální ve formě vyrovnaných rozpočtů, anebo přebytkové, které by vedlo k oddlužení vzniklému v předchozí krizi. Efektem pro trh práce by byla existence rezerv finančních prostředků pro zabránění nadměrné nezaměstnanosti v krizové části hospodářského cyklu.

- V průběhu krize by rozpočtová politika měla být cílena téměř výhradně na úspory v rozpočtových výdajích, které by příliš nenarušily vývoj v reálné ekonomice a tím i vývoj na trhu práce. Mělo by jít především o položky související s úsporami ve státní správě. Měnit daně v krizi se nedoporučuje, protože zpravidla nepřinášejí očekávané efekty a zvyšují nejistoty u podnikatelů.

- Žádoucí je zvýšit transparentnost a tím i efektivnost veřejných výdajů. Nabízí se proto zavést na webových stránkách příslušných ministerstev analytickou sekci, jejímž posláním by bylo pravidelně informovat o monitoringu a analýze výkonnosti trhu práce včetně poznatků o poptávce firem týkající se požadovaných profesí – a uvádění efektů pro tvorbu nových pracovních míst.

- Vycházející ze zahraničních inspirací měla by být zvýšena profesionalita tvorby fiskální politiky, a to za pomoci zřízení fiskální rady. Ta by byla složená z expertů, částečně i zahraničních, která by neměla nezávislou roli, jako má bankovní rada, ale připravovala by strategie a alternativní scénáře pro přístupy, jak dále postupovat v politice fiskální a politice zaměstnanosti.

- Poučení ze současné finanční a hospodářské krize spočívá i v tom, že nastavení centrálních úrokových sazeb by se mělo orientovat spíše na nepřilíš vybočené úrokové sazby od trendové linie či průměrných hodnot. Ty by ve svých důsledcích nevedly k vlnám optimismu či pesimismu, přičemž by docházelo i k určité míře vyhlazování hospodářského cyklu s pozitivními efekty na trh práce.

Literatura

- BLANCHARD, O. J. (2006): European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas. *Economic Policy*, 21, č. 45, s. 5 – 59.
- CZESANÝ, S. (2006): *Hospodářský cyklus – teorie, monitorování, analýza, prognóza*. Praha: Linde. ISBN 80-7201-576-1.
- ČSÚ (2012): *Nástin budoucího vývoje na trhu práce*. In: *Modely předpokládaného vývoje trhu práce v ČR do roku 2050*. Praha: Český statistický úřad.
- DUELL, N. – TARGEIST, P. (2009): *Activation Policies in Switzerland*. [Working Paper, No. 112.] Paris: OECD.
- EEO Review (2012): *Employment Policies to Promote Active Ageing 2012 – Sweden*. Stockholm: European Employment Observatory.
- EC (2011): *Draft Joint Employment Report 2011. Annual Growth Survey*. Brussels: European Commission.
- EC (2012): *Jobs for Europe*. [The Employment Policy Conference, 6 – 7 September.] Brussels: European Commission.
- EUROSTAT (2011): *LFS Main Indicators. Employment and Unemployment. Population and Social Concitions Database*. [Online.] Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
- FLEK, V. – MAREK, D. – NIEDERMAYER, D. – SOBÍŠEK, P. (2010): *Vybrané problémy a vyhlídky českého trhu práce*. Praha: Česká bankovní asociace.
- KOTRUSOVÁ, M. (2006): *Analýza politiky zaměstnanosti členských zemí EU – Finsko*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- KOUČKÝ, J. – ZELENKA, M. (2011): *Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na trhu práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Středisko vzdělávací politiky.
- KRAUSE, D. a kol. (2006): *Analýza politiky zaměstnanosti*. Praha: VÚPSV.
- KUBÍČEK, J. a kol. (2006): *Hospodářská politika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství A. Čeněk, s.r.o.
- EUROPEAN ECONOMY (2012): *Labour Market Developments in Europe 2012*. *European Economy*, č. 5.
- KLAUS, V. – TOMŠÍK, V. (2008): *Makroekonomická fakta české transformace*. Praha: NC Publishing, 139 s.
- KRUGMAN, P. (2012). *Skoncovat s krizí*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 192 s. ISBN 978-80-7429-294-1.
- MADSEN, P. (2005): *How Can It Possibly Fly? The Paradox of a Dynamic Labour Market in a Scandinavian Welfare State*. Aalborg: CARMA. ISBN 87-89639-29-4.
- MEJSTRÍK, M. a kol. (2011): *Rámcí strategie konkurenceschopnosti*. Praha: NERV.
- MPSV (2010). *Aktivní politika zaměstnanosti*. [Online.] Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/dotace/apz>.
- NVF (2010): *Sledování krátkodobých trendů v poptávce po pracovní síle*. Praha: Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání.
- OECD (2010): *Counter-cyclical Economic Policy*. In: *Economic Outlook*, No. 1. Paris: OECD.
- OECD (2011a): *Employment Outlook 2011*. Paris: OECD.
- OECD (2011b): *Persistence of High Unemployment*. In: *Economic Outlook*, No. 1. Paris: OECD.
- OECD (2012): *Promoting Inclusive Growth, Challenges and Policies*. Paris: OECD.
- OECD (2013a): *Economic Outlook. Statistical Annex*. Paris: OECD.
- OECD (2013b): *Employment Outlook*. Paris: OECD.
- ROTHBARD, M. (2001): *Peníze v rukou státu*. Praha: Liberální institut.
- THE ECONOMIST (2011): *Special Report: The Future of Jobs. The Role of Government: Lending a Hand*. *The Economist*, 10. září 2011, č. 8750, s. 1 – 18.
- ZAHRADNÍK, P. (2008): *Hlavní charakteristiky trhu práce a politiky zaměstnanosti v EU*. Praha: Česká spořitelna.